

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
—ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837—

«Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ»

Τίτλος Μαθήματος: Κλινική Ψυχολογία II

Διδάσκουσα: Βασιλική Λίσσου Κανελλοπούλου

Προπτυχιακή Φοιτήτρια: Σοφία Κανελλοπούλου Α.Μ. 1567202100224

Αθήνα, 27/04/2023

Περιεχόμενα

- Τι είναι ο υπερρεαλισμός;
- Το Όνειρο στον υπερρεαλισμό και την ψυχανάλυση
- Ο ψυχικός αυτοματισμός
- Ο αποκρυφισμός και η ψυχανάλυση
- Ο υπερρεαλισμός μέσα από τα μάτια του Α. Εμπειρικού
- «*Η Μανταλένια*» του Ανδρέα Εμπειρικού

Λίγα λόγια για τη γέννηση του όρου «υπερρεαλισμός»

- Ο όρος αποτελεί επινόηση του Γάλλου ποιητή Guillaume Apollinaire, ο οποίος στο θεατρικό του έργο, με τίτλο «Μαστοί του Τειρεσία», χρησιμοποιεί τον υπότιτλο *drama surréaliste*
- Εμφανίστηκε στη Γαλλία το 1920, με κύριο εκφραστή τον André Breton
- 1^ο Μανιφέστο 1924 2^ο Μανιφέστο 1930
- Αρχικά αποτέλεσε εξέλιξη του Ντανταϊσμού (*dada*)

Λίγα λόγια για τη γέννηση του όρου «υπερρεαλισμός»

- Ο στόχος του υπερρεαλιστή είναι να σπάσει τα δεσμά του ρεαλισμού, της αληθοφάνειας και της ευλογοφάνειας ➡ ξεφεύγοντας έτσι οριστικά από τον έλεγχο της λογικής και από τις κάθε είδους προκαταλήψεις, τόσο στη ζωή όσο και στην τέχνη.
 - Ο André Breton στρέφεται στη γερμανική σκέψη

Friedrich Hegel

Sigmund Freud

- Μορφή υπερρεαλιστικών κειμένων: **Αυτόματη Γραφή** ➡ Διακεκομμένη σύνταξη,
Αιφνιδιαστικές ανακολουθίες, Αυτονομία λέξεων

«Το ονειρεύεσθαι»

- Maurice Nadeau: *«Οι σουρρεαλιστές δεν είναι ούτε πολιτικοί, ούτε επιστήμονες, ούτε φιλόσοφοι, ούτε γιατροί. Είναι ποιητές, και ειδικότητά τους είναι η γλώσσα· σ' αυτήν λοιπόν θα επιτεθούν»*
- Ο Breton εξηγεί πως *«η ιδέα του σουρρεαλισμού τείνει απλώς στην ολοκληρωτική ανάκτηση της ψυχικής μας δύναμης μ' ένα μέσο που δεν είναι παρά η ιλιγγιώδης κάθοδος μέσα μας, η συστηματική φωτοχυσία των κρυμμένων χωρών και η προοδευτική συσκότιση των υπολοίπων, η άενη περιδιάβαση σε απόλυτα απαγορευμένη ζωή»*
- Η αποδέσμευση των δυνάμεων του ψυχισμού εντοπίζεται στην ονειρική ζωή – *το ονειρεύεσθαι*

Ψυχικός αυτοματισμός

- Οι φροϋδικές ανακαλύψεις και το έργο του Freud «Ερμηνεία των ονείρων» (1900) θεωρήθηκαν από τους υπερρεαλιστές ως κατάλληλο όπλο κατά της ορθολογιστικής τάξης πραγμάτων και της παράδοσης
- Ο André Breton φροντίζει από νωρίς να δώσει τον ορισμό του όρου:
«ΣΟΥΠΡΕΑΛΙΣΜΟΣ, ονόματα αρσ. Αυτοματισμός ψυχικός καθαρός με τον οποίο προτίθεται κανείς να εκφράσει είτε προφορικά είτε γραπτά, είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, την πραγματική λειτουργία της σκέψης. Υπαγόρευση της σκέψης με την απουσία κάθε ελέγχου απ' τη λογική, έξω από κάθε προκατάληψη αισθητική ή ηθική»

Ψυχικός αυτοματισμός

- Freud: «κατά την ψυχαναλυτική εργασία πρόσεξα ότι η ψυχική διάθεση του ανθρώπου που σκέφτεται είναι διαφορετική από την αντίστοιχη αυτού που παρατηρεί τα ψυχικά του δρώμενα. Την ώρα του συλλογισμού μπαίνει στο παιχνίδι μια ψυχική λειτουργία παραπάνω απ' ότι στην περίπτωση της προσεκτικής αυτοπαρατήρησης, όπως δείχνει η τεταμένη έκφραση του προσώπου και το συνοφρυωμένο μέτωπο του στοχαζόμενου σε αντίθεση προς τη μιμική ηρεμία του αυτοπαρατηρούμενου. Και στις δύο περιπτώσεις πρέπει να υπάρχει η συγκέντρωση της προσοχής, αλλά ο συλλογιζόμενος ασκεί και μια κριτική, με συνέπεια να απορρίπτει ένα μέρος των ιδεών που του έρχονται στο νου, αφού πρώτα τις συνειδητοποιήσει, άλλες να τις διακόπτει απότομα κι έτσι να μην ακολουθεί την πορεία που θα χάραζαν, ενώ απέναντι σε άλλες συνηθίζει να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να τις καταπιέζει προτού τις αντιληφθεί και έτσι αυτές να μένουν ασυνείδητες. Απεναντίας, ο αυτοπαρατηρούμενος έχει μόνο τη δυσκολία να καταπιέσει την κριτική· αν το καταφέρει τότε θα του έρθουν άπειρες ιδέες στο νου, οι οποίες διαφορετικά θα παρέμεναν ασύλληπτες [...] το ζητούμενο είναι να επιτευχθεί μια ψυχική κατάσταση περίπου ανάλογη με εκείνη πριν από την αποκοίμιση (και ασφαλώς με αυτήν του υπνωτισμένου) σε ό,τι αφορά την κατανομή των ψυχικών ενεργειών (της κινούμενης προσοχής)».

Ο αποκρυφισμός και η ψυχανάλυση (σημείο κριτικής)

- 2^ο Μανιφέστο Υπερρεαλισμού

Breton: «ΖΗΤΩ ΤΗ ΒΑΘΙΑ, ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΡΥΦΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΥ»

- Η Suzanne Lamy έχει χαρακτηρίσει την περιοχή του μυστικισμού και του αποκρυφισμού στο υπερρεαλιστικό κίνημα «χώρα χωρίς σύνορα»
- Το ενδιαφέρον του Breton για την αλχημεία, και γενικότερα για τον αποκρυφισμό, ποτέ δεν θα πάψει να μεγαλώνει
- Το αυτοβιογραφικό έργο *Η ζωή μου (Ma vie)* του Jung αποκαλύπτει την αντίθετη άποψη που είχε ο Freud σχετικά με τον αποκρυφισμό

Απόσπασμα από το έργο *Η ζωή μου (Ma vie)* του Carl Jung

Θυμάμαι ακόμη πολύ ζωντανά τον Freud που μου έλεγε:

«Αγαπητέ μου Jung, υποσχεθείτε μου ότι ποτέ δεν θα εγκαταλείψετε τη θεωρία της σεξουαλικότητας. Πρόκειται για ό,τι πιο ουσιαστικό υπάρχει! Καταλαβαίνετε, οφείλουμε να κάνουμε ένα δόγμα, έναν ακλόνητο προμαχώνα».

Μου έλεγε αυτά τα λόγια γεμάτος πάθος και με έναν πατρικό τόνο σαν να μου έλεγε:

«Υποσχέσου μου ένα πράγμα, ακριβέ μου γιε: ότι θα πηγαίνεις κάθε Κυριακή στην εκκλησία!»

Με κάποια έκπληξη τον ερώτησα: «Ένας προμαχώνας; μα ενάντια σε τι;».

Μου απάντησε: «**Ενάντια στη μαύρη παλίρροια του...**»

Σ' αυτό το σημείο edίστασε για λίγο και πρόσθεσε: «.. .του **αποκρυφισμού!**».

Ο υπερρεαλισμός μέσα από τα μάτια του Α. Εμπειρικού

- Το πρώτο ψυχαναλυτικό γραφείο στην Ελλάδα ήταν στην οδό Κηφισίας 6, τον Ιανουάριο του 1936, μετά το πέρας της διδακτικής ψυχανάλυσης πλάι στον Laforgue και γίνεται μέλος της «Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Εταιρίας» έως το 1951
- Με τη βοήθεια της Μαρίας Βοναπάρτη και των ψυχαναλυτών Δ. Κουρέτα και Γ. Ζαβιτσιάνο – οι οποίοι ήταν υπό την εποπτεία του – ιδρύει την «Ελληνική Ψυχαναλυτική Ομάδα» και γράφει δύο επιστημονικές μελέτες πάνω στην ειδικότητά του, τις ψυχώσεις
- Τον Ιανουάριο του 1933 ο ψυχαναλυτής JeanFrois – Wittmann συστήνει τον André Breton στον Εμπειρικό
- Ο ποιητής, ψυχαναλυτής, φωτογράφος, πεζογράφος, μα περισσότερο οραματιστής, ο Ανδρέας Εμπειρικός αποκηρύσσει ξεκάθαρα τον αποκρυφισμό από το υπερρεαλιστικό έργο του

Ο υπερρεαλισμός μέσα από τα μάτια του Α. Εμπειρικού

- Ο Εμπειρικός ενδιαφέρεται αφενός να αναδείξει της δυνατότητες της σουρεαλιστικής γραφής και αφετέρου να προβάλει και να καθιερώσει την ψυχαναλυτική ερμηνεία της δράσης, τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο πρακτικής
- Ο Εμπειρικός πρωτοστατεί για την εισαγωγή και την καθιέρωση της ψυχανάλυσης στην Ελλάδα, ενώ παράλληλα τυγχάνει ευρείας αναγνώρισης από τους Γάλλους ψυχαναλυτές
- Εμπειρικός: «Ο υπερρεαλισμός είναι η εφαρμογή της ψυχανάλυσης στην τέχνη»

«Η Μανταλένια» του Ανδρέα Εμπειρικού

Όσοι περί πολλά τυρβάζουν, ίσως να ενδιαφέρονται να μάθουν και τα περιστατικά της ιστορίας τούτης.

Είμουν ξαπλωμένος στον ίσκιο μιας καρυδιάς, και, προσπαθών να κοιμηθώ, ύστερα από μακρά πορεία, έλεγα : «Νάνι Μανταλένια! Νάνοι πηδούν κοκκινοπρόσωποι μ' άκουρα γένεια, μαύρα γένεια».

Αλλά ο ύπνος δεν ήρχετο. Ήρχετο μόνον μία αύρα ελαφρά, εντός της οποίας έπλεαν τα αρώματα του έαρος. Καίτοι τα τζιτζίκια δεν είχαν κάμει ακόμη την εμφάνισί των, ενόμιζα πως έβριθε η ατμόσφαιρα από τον παλλόμενο τριγμό τους. Μία πηγή κελάρυζε σιμά. Από μακριά ηκούετο το βήμα του επερχομένου θέρους.

Η ώρα ήτο γλυκυτάτη η κόπωσίς μου ωσαύτως. **Όπως συμβαίνει συχνά με αυτούς που επιθυμούν να κοιμηθούν, έστριβα από το ένα πλευρό στο άλλο, για να βρω μια θέσι αναπαυτική επί του χώματος, επικαλούμενος συνεχώς τον ύπνο. Ξαφνικά, μου φάνηκε πως έπεφτα, όχι κατά τρόπο τρομακτικό, όπως συμβαίνει στους εφιάλτας, αλλά μαλακά και ηδονικά, μέσα σ' έναν μπαξέ της ιδιαιτέρας μου πατρίδος Άνδρου, όπου, την άνοιξη, οι ανθισμένες λεμονιές σκορπούν τα μύρα τους, με τόσην επιμονή και τόσον έντονα, που πλημμυρίζουν, όχι μόνο τον αέρα, αλλά και τα πιο ερμητικώς κλειστά δωμάτια, και τα πιο βαθειά σεντούκια και συρτάρια, κάτω από τα μακρουλά και στρογγυλά κυτταρισσένια βορδωνάρια (...).**

Τα γέλια παύσανε δια μιας και αμέσως ήρχισαν να κροταλίζουν οι καδένες. Εγώ φιλούσα σαν τρελλός την Μανταλένια. Την φιλούσα παντού, στα στήθη, στα μαλλιά, στα μάτια, που ήσαν όλα νοτισμένα από γλυκειάν αρμύρα, αλλά τη στιγμή που τη φίλησα, εν τέλει, στο στόμα, η ηδύτης του φιλιού ήτανε τόση, που τα χέρια μου γλύστρησαν από το κορμί της, και έπεσα με παφλασμό μέσ' στο νερό. (...)

Καλά ως εδώ. Όλοι θα συμφωνούν και δικαίως, ότι ονειρευόμουν. Αλλά τι θα πουν όσοι διαβάζουν τούτες τις γραμμές, όταν μάθουν τα ακόλουθα.

Όταν ξύπνησα και σηκώθηκα από την καρυδιά, στις ρίζες της οποίας είχα ξαπλώσει για να ξαποστάσω, αφού προχώρησα ολίγα βήματα, γιομάτος ακόμη από την γοητεία του ωραίου ονείρου, είδα στο πρώτο γύρισμα του δρόμου, να υψώνεται μέσα από την χλόη, επάνω στο βάθρο του, ένα γύψινο άγαλμα, που πρώτη φορά το αντίκρυζα στο σημείο τούτο. Το άγαλμα αυτό ήτο μια κόπια της Αφροδίτης της Μήλου, μια κόπια πιστή, αλλά σε κλίμακα κατά τι μικροτέρα. Άθελά μου θυμήθηκα την αναφώνησί μου εμπρός στη ζωντανή γοργόνα του ονείρου, και στάθηκα απέναντι στο γύψινο ομοίωμα, που υψώνετο μέσα από την χλόη. Έξαφνα η καρδιά μου σκίρτησε στο στήθος μου και έμεινα άναυδος. Στο βάθρο της Αφροδίτης, κάποιος είχε χαράξει με σουγιά το όνομα : Μανταλένια!.-

Βιβλιογραφικές αναφορές (ελληνική βιβλιογραφία)

- Γαληνού, Περι Κράσεων [στη σειρά Τα άπαντα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων], εισαγωγή – μετάφραση - σημειώσεις Κων. Γ. Λαμέρα, Αθήνα: Επιστημονική Εταιρία των ελληνικών γραμμάτων Πάπυρος, 1975
- Ευρωπαϊκά Γράμματα, *Η Ιστορία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας*, τόμος Γ', Σοκόλης, Αθήνα 1993.
- Θεοδοσιάδου, Ε. Ι. (2019). *Η θεωρητική παρουσίαση του υπερρεαλισμού από τον Ανδρέα Εμπειρίκο* (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Κόκκινου, Θ. Σ. (2012). *Υπερρεαλιστικό χιούμορ* (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Βιβλιογραφικές αναφορές (ελληνική βιβλιογραφία)

- Μακρής, Κ. Γ. (2007). André Breton-Ανδρέας Εμπειρικός: αποκρυφισμός και ψυχανάλυση: δύο πόλοι αντίθετοι στον κόσμο του υπερρεαλισμού. *Σύγκριση*, 18, 72-83.
- Παπαθεοδώρου, Γ. (2022). ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Αλλά τους τρελλούς τους κλείνουν εις τα φρενοκομεία». Υπερρεαλισμός, ψυχανάλυση και ηθικός πανικός στη δεκαετία του '30. *Σύγκριση*, 31, 120-132.
- Παπαχριστόπουλος Νίκος, *Το ψυχαναλυτικό ίχνος*, Orportuna, 2010
- Παρίσης Ιωάννης, Παρίσης Νικήτας, *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, Πατάκης, Αθήνα 2008.
- Προβατά Δέσποινα, Γκότση Γεωργία, *Ιστορία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από τις αρχές του 18ου αιώνα έως τον 20ό αιώνα*, τόμος Β', Ε.Α.Π., Πάτρα, 2000.
- Φιλίπ Οντουάν, *Οι Σουρρεαλιστές*, Θεμέλιο, Αθήνα 1990.